

Teysîru'n-Nahv Bağlamında Klasik Dil Bilimi Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış: Müberred, Sa'leb ve Ebû Ali el-Fârisî Örneği

A Critical Perspective on The Classical Linguistic Approach in The Context Of Teysîru'n-Nahw: The Case of Muberred, Sa'leb And Ebu Ali Al-Farisî

Doç. Dr. Mustafa KESKİN¹, Sefa ERKMEN²

¹Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Gaziantep
· mustafakeskinhoca@hotmail.com · ORCID > 0000-0002-8508-3479

²Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep
· sefa-08080@hotmail.com · ORCID > 0000-0002-3430 0162

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16 Ocak/January 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 07 Haziran/June 2023

Yıl/Year: 2023 | Sayı – Issue: 54 | Sayfa/Pages: 283-304

Atrf/Cite as: Keskin, M. ve Erkmen, S. "Teysîru'n-Nahv Bağlamında Klasik Dil Bilimi Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış: Müberred, Sa'leb ve Ebû Ali el-Fârisî Örneği" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 54, Haziran 2023: 283-304

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Doç. Dr. Mustafa KESKİN

TEYSÎRU'N-NAHV BAĞLAMINDA KLASİK DİL BİLİMİ YAKLAŞIMI- NA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: MÜBERRED, SA'LEB VE EBÛ ALİ EL-FÂ- RİSÎ ÖRNEĞİ

ÖZ

Nahiv, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar üzerine çok sayıda araştırma ve çalışma yapılan bir ilim dalıdır. Bu ilim dalı, doğrudan veya dolaylı olarak diğer İslami ilimleri etkilediğinden, doğru anlaşılması ve iyi öğrenilmesi son derece önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda erken dönem dil bilimciler, nahiv ilminin kurallarını belirleme yolunda azami gayret göstermişler; bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'i, Arapça edebi metinleri ve fasih konuşan kabilelerin dili kullanma şekillerini, gramer kurallarını belirlemede delil olarak kullanmışlardır. İslâm'ın ilk asrında, dil çalışmaları hızlı bir şekilde gelişim göstermiş ve Basra'da bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla bazı gramer konuları hakkında dil bilimciler ihtilafa düşmüş ve birbirlerinden bağımsız görüşler zikretmişlerdir. Bu görüşler incelendiğinde, içlerinde gramer konularını karmaşık hale dönüştüren bazı tartışmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu tartışmaların ve görüşlerin nahiv ilminin öğrenimini zorlaştırdığı ve meseleleri karmaşık bir hale dönüştürdüğü fikri ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı, nahiv ilminin zorluklarını ortadan kaldırmak veya asgariye indirmek için bazı dil bilimciler, nahiv ilminde tecdîd (yenileme), ihyâ (canlandırma) ve teysîr (kolaylaştırma) gibi girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çalışmada ise; Basra dil ekolüne mensup Müberred, Kûfe dil ekolüne mensup Sa'leb ve Bağdat dil ekolüne mensup Ebû Ali el-Fârisî gibi dil bilimciler ele alınmıştır. Söz konusu bu dilcilerin bazı nahiv konuları hakkındaki görüşleri incelenmiş ve teysîru'n-nahv (nahvin kolaylaştırılması) bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Teysîru'n-Nahv, Müberred, Sa'leb, Ebû Ali el-Fârisî.

A CRITICAL PERSPECTIVE ON THE CLASSICAL LINGUISTIC APPROACH IN THE CONTEXT OF TEYSÎRU'N-NAHW: THE CASE OF MUBERRED, SA'LEB AND EBU ALI AL-FARISÎ

ABSTRACT

Al-Nahw is a branch of science on which many researches and studies have been carried out from the time it emerged to the present day. Since this branch of science directly or indirectly affects other Islamic Sciences, it is essential that

it is thoroughly interpreted and studied. In line with this purpose, early period linguists made maximum efforts to determine the rules and principles of al-Nahw; In this context, they used the Qur'an, Arabic literary texts, and the language use of fluent-speaking tribes as evidence in determining grammatical rules. In the first century of Islam, language studies developed rapidly and emerged as a school in Basra. Over time, linguists disagreed about a number of issues regarding grammar and gave independent opinions from each other. When these views were examined, it has been determined that there are some debates that make grammatical issues complicated. The idea has emerged that these discussions and views made the learning of al-Nahw difficult and complicated. Therefore, in order to eliminate or minimize the difficulties of al-Nahw, some linguists have made attempts such as tajdid (renewal), ihya (revival) and taysir (simplification) in al-Nahw. In this study; Linguists such as al-Mubarrad, who belongs to the Basra language school; Tha'lab, who belongs to the Kufe language school, and Abu Ali al-Farisi, who belongs to the Baghdad language school, are discussed. The views of these linguists on issues regarding al-Nahw were examined and evaluated in the context of taysir'un-nahw (simplification of nahw).

Keywords: Arabic Language, Taysir'un-Nahw, al-Mubarrad, Tha'lab, Abu Ali al-Farisi.

GİRİŞ

İslam dininin ortaya çıkması ve bu dinin ilahi kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in Arap diliyle nazil oluşu, bu dilin önemini arttırmıştır. Öyle ki farklı birçok kavim ve millet, Kur'an-ı okumak ve anlamak için Arapçayı öğrenmiş ve öğretmiştir. Müslümanların Arap dilini doğru bir şekilde öğrenmeleri için, Hz. Peygamber (sav) döneminden itibaren dil çalışmaları başlamıştır. Daha sonra İslam'ın ilk asrında, dil alanında Basra Ekolü teşekkülünü tamamlamış, ardından Kûfe, Bağdat ve Endülüs gibi farklı dil ekollerıyla nahiv ilmi zenginlik kazanmıştır. Fakat zamanla dil bilimcilerin gramer konuları hakkında aşırıya gittikleri, ekol temsilcileri arasında taassup derecesine varan tutumların sergilendiği, Arap olmayan Müslümanların bu ilmin öğreniminde sıkıntılar yaşadıkları, bazı gramer konularının dilciler arasındaki tartışma veya görüşler sebebiyle karmaşık hale geldiği görülmüştür. Özellikle Basra, Kûfe, Bağdat gibi erken dönem dil ekollerinin temsilcileri arasında, karmaşık ve lüzumsuz denebilecek kadar teorik tartışmalar yapılmaya başlanmış ve bu tartışma ve görüşlerin, nahiv ilminin öğrenilmesine katkı sağlamadığı gibi, bilakis öğrenimini zorlaştırdığına dair eleştiriler dile getirilmiştir. Bu nedenle Arap grameri tarihinde teysiru'n-nahvi (nahvin kolaylaştırılması) olarak bilinen bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu nedenle söz konusu teorik görüşlerden bazıları gerek klasik gerekse çağdaş dönem dil bilimcileri tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Örneğin; Bağdat ekolü mensuplarından İbn Keysân (ö. 320/932[?]),

zamir olan *hüve* (هُوَ) ve *hiye* (هِيَ) kelimelerini, *hü-ve* (هُوَ-و) ve *hi-ye* (هِيَ-و) şeklinde, bu kelimelerin iki ayrı harften oluştuğunu ve bunların içinde zamirin *hü* (ه) olup, *vâv-ye* (و-ي) harflerinin zâit (ilave) harf olduğunu zikretmiştir.^[1] Basra ekolü temsilcileri ve ve Bağdat dil ekolüne mensup Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) ise zamirleri harflere ayırmamış, tamamının basit kelime olduklarını ifade etmişlerdir.^[2] Günümüz teysîru'n-nahvi kitapları incelendiğinde, dil bilimciler *hüve-hiye* (هُوَ-هِيَ) gibi kelimeleri, bütün olarak ele aldıkları ve tamamını zamir olarak zikrettikleri görülmektedir.^[3]

Arap dil bilimciler, zamanla gramer alanında yazılan eserlerde birtakım zorluklar olduğunu kabul etmiş ve söz konusu zorlukları gidermek için yeni bir yol arayışına girmişlerdir. Öncelikle bazı eserler, telif tarzı ve izlenen yöntem ile nahiv ilminin öğrenimini zorlaştırdığı için eleştirilmeye başlanmıştır. Daha sonra bu ilmi Arap olmayanlara daha kolay öğretmek ve onu karmaşık hale getiren konulardan arındırmak için, teysîru'n-nahvi yaklaşımına mensup dilciler, özellikle de eğitim ve öğretim ortamında dilin ayrıntılı ve karmaşık boyutuna odaklanmaya itiraz etmişlerdir. Bu yaklaşım ilk defa kim tarafından ortaya atıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte alanda yazılan ilk eser; Halef el-Ahmer'in (ö. 180/796 [?]) *el-Mukaddime* isimli kitabı olduğu ifade edilmektedir.^[4] Şevkî Dayf (1910-2005) nahiv ilminde tecdîd ve teysîr (yenileme ve kolaylaştırma) konularının Câhiz (ö. 255/869) ile gündeme geldiğini zikrederek, Câhiz'in, çocuklara nahiv dersi veren bir müderrise şu tavsiyede bulunduğunu nakletmiştir;^[5]

“Çocuğun zihnini nahivle fazla meşgul etme. Ona, konuşurken yanlış yapmaktan koruyacak ya da yazılı bir metni veya şiiri doğru okuyacak kadarını öğret. Bundan daha fazlası çocuğu atasözü, şiir şevâhidi, sahîh hadis ve güzel deyimleri rivâyet etmek gibi bir dizi güzelliklerden alıkoyar. Nahivde aşırıya kaçan ve ölçüyü kaçıran kimseler, ülkenin ve milletin önemli işlerini ve maslahatlarını öğrenmeye gerek duymayan kimselerdir. Bunlar, bu yolla geçim sağlayan ve başka bir zevkleri olmayan kişilerdir. Derin nahiv bilgisi uygulamada bir fayda sağlamaz. İnsanı bu derecede nahiv öğrenmeye sevk edecek hiçbir neden bulunmamaktadır.”^[6]

^[1] Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celalettin es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'u'l-cevâmi'*, thk. Abdulhamîd Henedâvî (Mısır: Mektebetü't-Tevfikiyye, t.s.), 1/239.

^[2] Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, 1/239.

^[3] Şevkî Dayf, *Tecdîdü'n-nahv* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2013), 115-116; Şeyh Mustafa el-Galâyîni, *Câmi'u'd-durûsî'l-Arabîyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.s.), 1/108; Mustafa Mahmûd el-Ezherî, *Teysîru kavâ'idî'n-nahvi li'l-mübtediîn* (Mısır: Dâru'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1425/2004), 129-130.

^[4] Mustafa Keskin, *Nahiv İlminde Vâdih Türü Eserler ve ez-Zübeydî'nin Kitâbü'l Vâdih Adlı Eseri* (Ankara: İlähiyât Yayınları, 2020), 52-54.

^[5] Şevkî Dayf, “*Nahvin Kolaylaştırılması*”, çev. Ali Bulut, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (2005), 211.

^[6] Dayf, “*Nahvin Kolaylaştırılması*”, 211.

Câhiz'a göre nahiv öğrenen kimse konuların ayrıntısına girmeden, hata ve yanlışlardan koruyacak kadar kaide ve kural bilmesi yeterlidir. Ona göre, nahiv ilminin ayrıntılı ve karmaşık konularıyla sadece dil bilimciler ilgilenmelidir. Câhiz, nahiv ilmini öğrenen ve öğreten ayrımına gitmiş ve kendinden sonra gelen dil bilimcileri bu yönde etkilemiştir. Daha sonra gelen bazı dil bilimciler, muhtasar adı verilen ve nahiv ilminin dağınık ve karmaşık konularını, öğrenciyeye kolaylık sağlaması açısından kısa ve öz bir şekilde anlatan eserler yazmışlardır. Bu eserlerden bazıları şunlardır; Zeccâcî (ö. 337/948) *el-Cümel fi'n-Nahv*, Ebû Ca'fer en-Nahhâs (ö. 338/949) *Kitâbu't-Tuffâha*, İbn Babşâz (ö. 469/1076) *Mukaddime*, Berrî (ö. 582/1186) *Mukaddime*, Ebû Hayyân (ö. 745/1345) *Lumhatu'l-Bedriyye fi 'İlmi'l-Arabiyye*, İbn Hişâm (ö. 761/1360) *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, Hâlid el-Ezherî (ö. 905/1499) *Mukaddimetu'l-Ezheriyye fi 'İlmi'l-Arabiyye*, Abdulvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565) *Lubâbu'l-İ'râb el-Mâni' mine'l-Lahn fi's-Sünne ve'l-Kitâb*.^[7]

Nahiv ilminde kolaylık hareketinin daha iyi anlaşılması için bu ilimde teorik ve ayrıntılı konulara giren dil bilimcilerden; Müberred (ö. 286/900), Sa'leb (ö. 291/904) ve Ebû Ali el-Fârisî'nin (ö. 377/987) kısa biyografilerini ve dile getirdikleri görüşlerden bir kısmını ele alarak incelemenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

1. MÜBERRED

Kaynaklarda adı ve nesebi hakkında farklı rivayetler zikredilmesiyle birlikte, genel kanı şu şekildedir: Tam adı; Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr b. Hassân b. Süleym b. Sa'd b. Abdillâh b. Yezîd b. Mâlik b. el-Hâris b. Âmir b. Abdillâh b. 'Avf b. Eslem es-Sümâli el-Ezdî'dir. Künyesi; Ebü'l-Abbâs, lakabı; Müberred'dir.^[8] Müberred h. 210'da Basra şehrinde dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda h. 190'da veya 207'de doğmuş olabileceği zikredilmektedir.^[9]

Müberred, küçük yaşlardan itibaren ilim ile meşgul olmuş, Basra şehrinin önde gelen bilginlerinden lugat ve nahiv dersleri okumuştur. Ebû Ömer el-Cermî (ö. 225/839) Ebû Hâtîm es-Sicistânî (ö. 255/868) ve Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249/863) başlıca hocaları arasında zikredilmektedir. Müberred, Sibeveyhî'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ını, hocası Ebû Ömer el-Cermî ile okumaya başlamıştır. Fakat bir müddet sonra hocası vefat edince, kaldığı yerden Mâzinî ile tamamlamıştır.^[10]

^[7] Dayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", 211-212; Keskin, *Nahiv İlminde Vâdih Türü Eserler ve ez-Zübeydî'nin Kitâbü'l-Vâdih Adlı Eseri*, 52-54.

^[8] Ebü'l-Mehâsin el-Mufaddal b. Muhammed b. Mis'ar et-Tenûhî el-Ma'arrî, *Târîhu'l-ulemâ'in-nahviyyîn mine'l-Kûfiyyîn ve'l-Basriyyîn ve gayrihim*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (Suudi Arabistan: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'udî'l-İslâmiyye, 1401/1981), 53-54; Muhammed Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv ve târihu eşhuri'n-Nuhât* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, t.s.), 112; Doğan Fırıncı, *Ebu'l-Abbâs el-Müberred'in el-Muktedab Adlı Eserinde Sarf İlmine Ait Görüşleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2016), 7.

^[9] Şevkî Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, t.s.), 123.

^[10] Tenûhî, *Târîhu'l-ulemâ'in-nahviyyîn mine'l-Kûfiyyîn ve'l-Basriyyîn ve gayrihim*, 54; İmâm Şemsü'd-Dîn Mu-

Keskin zekâya ve güçlü muhakemeye sahip olan Müberred, devrinin en önemli Basra ekolü dil bilimcisi olarak zikredilmektedir. Belîğ ve fasih bir üsluba sahip olan Müberred, yer yer irticalen söylediği şiirlerle ve nükteli konuşmalarla tanınmaktadır. Henüz genç yaşlarda ilmi birikimi sebebiyle, şöhreti Basra dışına taşmıştır. 247/861 yılında halife Mütevekkil'in ölümü üzerine kendisine yapılan yardım ve ihsanlar kesilmiş; bunun üzerine Bağdat'a gelmiş ve burada ömrünün sonuna kadar ilmi faaliyetlerde bulunmuştur.^[11]

Bu bağlamda; İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908), İbn Vellâd (ö. 298/910), Zeccâc (ö. 311/923), Ahfeş 'Ali b. Süleyman (ö. 316/927), Ebû Bekr İbnü's-Serrâc (ö. 316/929), Kelâbâzî (ö. 316/928), Ebû Bekr İbn Şukayr (ö. 317/929), İbnu'l-Hayyât (ö. 320/932), Niftaveyh (ö. 323/935), Veşşâ' (ö. 325/937), Ebû Bekr es-Sûlî (ö. 335/946), en-Nehhâs (ö. 337/948), Kattân (ö. 345/956), Abdulkuddûs b. Ahmed et-Tusterî (ö. 345/965), İbn Durusteveyh (ö. 347/958) gibi birçok ilim adamının yetişmesini sağlamıştır.

Müberred'in Bağdat'ta Kûfe ekolü temsilcilerinden Sa'leb ile ilmi münazaraları meşhurdur.^[12] Başlıca eserleri şunlardır; *el-Muktedab, el-Kâmil, el-Madhal ilâ 'ilmi Sibeveyh, el-Câmi, Kitâbu's-sağîr, Kitâbu'r-red 'alâ Sibeveyhi*.^[13]

1.1. Müberred'in Teysîru'n-Nahv Bağlamında Bazı Gramer Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde Müberred'in cumhûr-u ulemadan farklı yaklaşım sergilediği; le'alle (لَعَلَّ), rubbe vâv-ı, el-âne (أَنَّ) zarfı ve mübtedâ'nın âmîli gibi konular ele alınmış ve teysîru'n-nahv bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1.1.1. Le'alle (لَعَلَّ) Harfinin Aslı Hakkında

Bir şeyi ummak (teraccî) anlamına gelen *le'alle* (لَعَلَّ)^[14] hakkında dil bilimciler, genelde *inne* (إِنَّ) ve kardeşlerinden mi yoksa harfi cerlerden mi sayılması hususun-

hammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Hassân Abûlmenân (Lübnan: Beytül-Efkâr ed-Devliyyeh, 2004), 3/3770; Ahmet Akkan, *Ebu'l Abbâs el-Müberred ve el-Kâmil fi'l-edeb Adlı Eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı, Y. Lisans Tezi, 2006), 4.

[11] Tântâvî, *Neş'etü'n-nahv ve târihu eşhuri'n-Nuhât*, 114; Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 124; Hudar Mûsâ Muhammed Hammûd, *en-nahv ve'n-nuhât el-medâris ve'l-hasâis* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütübî, 1423/2003), 46; Akkan, *Ebu'l Abbâs el-Müberred ve el-Kâmil fi'l-edeb Adlı Eseri*, 6.

[12] Hammûd, *en-nahv ve'n-nuhât el-medâris ve'l-hasâis*, 46-54; Ahmet Şen, *Ebu'l-Abbâs el-Müberred'in el-Muktedab Adlı Eserinde Nahiv İlmine Ait Görüşleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2016), 19-26.

[13] Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 124; Şen, *Ebu'l-Abbâs el-Müberred'in el-Muktedab Adlı Eserinde Nahiv İlmine Ait Görüşleri*, 38-44.

[14] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed

da ihtilaf ederken,^[15] Müberred bu harfin etimolojisi üzerine durmuştur. Ona göre *le'alle* (لَعَلَّ) kelimesi, *'alle* (عَلَّ) ve *le* (ل) harflerinden meydana gelmektedir. *'alle* (عَلَّ) teraccî anlamını ifade ederken *le* (ل) harfi, ibtidâ anlamında veya zâit harf olup, kelamı kuvvetlendirmek için gelmiştir.^[16]

Dil bilimcilerin geneline göre bu harf müfred olup, basit bir kelimedir. İbn Ümmü Kâsım el-Murâdî (ö. 1348/749) bu harfin mürekkebe (en az iki kelimedenden meydana gelen) olduğunun iddia edilmesinin zayıf bir görüş olduğunu bildirmiştir.^[17] Halef el-Ahmer, İbnü'd-Dehhân en-Nahvî (ö. 569/1174), Şevki Dayf gibi dil bilimciler, bu harfi *inne ve kardeşleri* arasında zikretmiş, müfred veya mürekkebe olduğuna değinmemişlerdir.^[18] Müberred'in *le'alle* (لَعَلَّ) hakkındaki görüşü teorik bir tartışma zemininde kabul edilebilir. Fakat *le'alle*'yi tek kelime kabul edip, bir bütün olarak incelenmesinin nahiv ilminin öğrenimini kolaylaştırması açısından daha uygun gözükmektedir. Ayrıca bu harfi cüzlerine ayırarak ele almak, iki ve daha fazla harften meydana gelen edatları da aynı şekilde cüzlere ayırmaya olanak sağlamak ve bunun dil öğrenimi bakımından zorluğa yol açacağı düşünülmektedir. Bu nedenle Müberred'in konuya dair görüşünün, dili öğretme açısından yerinde bir yaklaşım olmadığı kanaati hâsıl olmuştur.

1.1.2. Rubbe Vâv-ı

Rubbe (رُبَّ) harfi cer olarak kullanıldığında bazen *vâv*, *fe* ve *bel* (بَلَّ، ف، و) harfleri ile birlikte kullanılır. Yaygın kullanıma göre, *vâv* harfinden sonra gelen *rubbe* (رُبَّ) hafzedilir. Örneğin; *'urûb' rûjî* ifadesi, *rubbe*'nin hafzî ile *'ur' rûjî* şeklinde kullanılır. Bu şekilde kullanıldığı yerde geçen *vâv* harfine; *rubbe vâv-ı* denilmektedir.^[19] Örneğin;

وَلَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْخَى سُدُوهُ عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْهُمُومِ لِيَبْتَلِي

“Nice geceler vardır ki, çeşitli dertlerle beni imtihan etmek için, denizin dalgaları gibi saçaklarımı üzerime sarkıtan.”^[20]

eş-Şâzelî (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, t.s.), 4043; Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Kâsım b. Abdillâh b. Ali el-Mısrî el-Mâlîkî el-Murâdî, *el-cene'd-dânî fi hurûfî'l-me'ânî*, thk. Fahrüddîn Kabeve, Muhammed Nedîm Fâzıl (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1413/1992), 579.

[15] Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'u'l-cevâmi'*, 2/457; Sefa Erkmen, *Arap Dilinde Harfi Cerler ve Ahkâm Ayetlerinde Manaya Etkisi: Cessâs Örneği* (Ankara: İlahiyât, 2021), 62-63.

[16] Murâdî, *el-cene'd-dânî fi hurûfî'l-me'ânî*, 579.

[17] Murâdî, *el-cene'd-dânî fi hurûfî'l-me'ânî*, 579.

[18] Halef el-Ahmer b. Hayyân el-Basrî, *Muqaddime fi'n-nahv*, thk. İzzeddin et-Tenûhî (Şam: İhyâ'it-Turâs, 1381/1961), 62; İbnü'd-Dehhân el-İmâm Ebî Muhammed Saîd b. Mübârek en-Nahvî, *Kitâbü şerhi'd-dürûs fi'n-nahv*, thk. İbrâhîm Muhammed Ahmed el-İdkâvî (Kahire: Matba'atü'l-Emâneh, 1411/1991), 205; Dayf, *Teceddü'n-nahv*, 145; Ezherî, *Teyşîru kavâ'idî'n-nahv*, 196-205.

[19] Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 125; Erkmen, *Arap Dilinde Harfi Cerler ve Ahkâm Ayetlerinde Manaya Etkisi: Cessâs Örneği*, 54-55.

[20] Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbu lübâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselâm Muham-

Başta Basra ekolü temsilcileri olmak üzere İbn Usfûr (ö. 669/1270), İbn Mâlik (ö. 672/1274), İbnü'd-Dehhân, Murâdî ve Şevkî Dayf gibi dil bilimcilere göre; şiirde geçen لَيْلٍ وَّلَيْلٍ ifadesinin aslı لَيْلٍ لَيْلٍ takdirinde olup, لَيْلٍ kelimesi mahzûf *rubbe* رَبُّ tarafından cer edilmiştir. Müberred ise, mensup olduğu Basra dil ekolü görüşünün dışına çıkarak, لَيْلٍ ifadesinde geçen *leyl* (لَيْلٍ) kelimesinin *vâv* (و) harfi tarafından cer edildiğini savunmuştur.^[21]

Dil bilimcilerin geneline göre, *vâv* (و) harfinin en temel kullanımı harf-i atf olup, sadece kase m harfi olarak kullanıldığında kendisinden sonra gelen ismi cer etmektedir. Müberred'in görüşünü, Ukberî (ö. 616/1219) şöyle değerlendirmiştir; *Rubbe* harfi bazen *fe* ve *bel* harflerinden sonra gelir. Bu durumda Müberred'in görüşüne göre bu yerlerde geçen *fe* ve *bel* harflerine de aynı şekilde harfi cer denmesi gerekir. Ancak bu harflerin böyle bir kullanıma sahip olmadıkları bilinmektedir.^[22]

Müberred'in *vâv* ve ardından isim geldiği yerlerde *rubbe* harfini takdir etmeyip, bu harfin amelini ve anlamını (azlık veya çokluk manasını) *vâv* (و) harfine yüklemesi, harfin ifade edebileceğinden daha fazla anlama gelmesine yol açtığı ileri sürülmekte ve dil kurallarının dışına çıkıldığı, gramerin anlaşılmasını zorlaştırdığı düşünülmektedir.

1.1.3. el-Âne (الْآن) Zarfının Oluşumu

El-âne (الْآن) kelimesi, fetha üzere mebnî olup *şimdi* anlamında zaman zarfı olarak kullanılan bir isimdir.^[23] Örneğin; جِئْتُ الْآنَ “*Şimdi geldim.*”

Müberred, bu kelimenin mebnî olma sebebini açıklamaya çalışırken, diğer dil bilimciler bunun sebebini Müberred kadar irdelenmemişlerdir. Müberred, bunu açıklarken kelimeyi bir bütün olarak ele almak yerine, *el* (ال) ve *ânün* (أُنْ) şeklinde kısımlara ayırmış ve kelimenin bu iki kısımdan meydana geldiğini ifade etmiştir.^[24] Ona göre, *ânün* (أُنْ) kelimesi asıldır ve *şimdi* anlamına gelmektedir. *El* (ال) takısı bu kelimeye kullanımının dışına çıkarak (daha önce nekra olarak kullanılan bir kelimenin, ikinci geçtiği yerde *el* bitişir) bitiştiği için *el-âne* (الْآن) fetha üzere mebnî olmuştur.^[25] Dil bilimcilerden Sîrâfî (ö. 368/979) ise, Müberred'in yaptığı açıkla

med Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, 1418/1997), 2/326; Ali b. Muhammed b. İsâ Ebü'l-Hasen Nûruddîn Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'ale elfiyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 2/110.

[21] Murâdî, *el-cene'd-dânî fî hurûfî'l-me'ânî*. 154, 237; Dehhân, *Kitâbü şerhi'd-dürûs fî'n-nahv*, 322; Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 125.

[22] Ebü'l-Bekâ Abdullâh b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî Muhibbüddîn el-Ukberî, *el-Lübâb fî 'ileli'l-binâ-i ve'l-irâb*, thk. Abdü'l-İlâh en-Nebhân (Şâm: Dâru'l-Fikr, 1416/1995), 1/366.

[23] Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, 1981), 21; Tâhir Yûsuf Hatîb, *Mu'cemu'l-mufasssal fî'l-İrâb* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1428/2007), 61.

[24] Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk el-Bağdâdî en-Nihâvendî Zeccâcî, *Kitâbü'l-Lâmât*, thk. Mâzin el-Mübârek (Şâm: Dâru'l-Fikr, 1405/1985), 1/55; Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 132.

[25] Zeccâcî, *Kitâbü'l-Lâmât*, 1/55; Ebü'l-Bekâ Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-En-

malara karşı çıkararak, bu kelimeyi bütün olarak ele almış ve harfe benzediğinden dolayı fetha üzere mebnî olduğunu zikretmiştir.^[26]

Netice olarak Müberred'in bu edatı parçalara ayırarak incelemesinin teorik olarak uygun gözüktüğü de böyle bir yaklaşımın günümüzde gramer ilminin öğrenimini zorlaştıracığı ve bu düşüncenin iki veya daha fazla harften meydana geldiği varsayılan kelimelerde, böyle bir değerlendirmeye yol açacağı düşünülmekte olup söz konusu yaklaşımdan kaçınılması, dil öğretimine katkı sağlayacağı uygun bulunmuştur.

1.1.4. Mübtedâ'nın Âmili

زَيْدٌ قَائِمٌ “Zeyd ayakta” denildiğinde, زَيْدٌ mübtedâ, قَائِمٌ ise haberdir. Fakat klasik dil bilimciler, mübtedânın âmili (harekesini ref eden etken) hakkında farklı görüşler bildirmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır;^[27]

- Basra ekolü temsilcilerinin geneline göre mübtedâyı ref eden âmil; ismin cümledeki ilk kelimesi olması anlamına gelen ibtidâ (başlangıç kelimesi)'dir.
- Kûfe ekolü temsilcilerine göre; mübtedâyı haber, haberi de mübtedâ ref etmektedir.
- Zeccâc'a (ö. 311/923) göre; mübtedâ zikredildiği zaman mutlaka bir habere ihtiyaç duyar. Mübtedânın habere olan gereksinimi kendisini ref etmektedir.

Müberred, mübtedânın âmili hakkında mensup olduğu Basra dil ekolünün ifade ettiği ibtidâ illetini tercih etmektedir. Fakat mensup olduğu ekolün ibtidâ kelimesine yüklediği anlam *başlangıç kelimesi* iken, Müberred bu anlamı farklı yorumlayarak, ibtidâyı başında nasb, cer veya cezm edatlarından herhangi bir âmilin bulunmamasıyla açıklar. Ayrıca ona göre, ibtidâ mübtedâyı ref ederken, her ikisi de haberi ref eder.^[28]

Klasik dil bilimciler mübtedânın âmili hakkındaki görüşleri, sebepleri ile birlikte uzunca tartışmışlardır.^[29] Fakat daha sonra gelen dil bilimciler arasında bu tartışmaların azaldığı görülmektedir. Günümüzdeyse birçok dil bilimci mübte-

bârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-Nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (b.y: el-Mektebetü'l-Asriyyeh, t.s.), 2/426.

[26] Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-Nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 2/426.

[27] Ukberî, *el-Lübâb fî 'ileli'l-binâ-i ve'l-irâb*, 1/125-126; Ali b. Muhammed b. İsâ Ebü'l-Hasen Nûreddîn el-Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'ale Elfiyyeti Ibn Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/183.

[28] Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhâlik 'Udayme (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, t.s.), 4/126.

[29] Geniş bilgi için bkz. Ukberî, *el-Lübâb fî 'ileli'l-binâ-i ve'l-irâb*, 1/125-127.

dâ ve haberin merfu olduğunu zikrederek konuyu özetlemekte, niçin ref olduğu tartışmalarına girmemektedir.^[30] Ayrıca mübtedâyı neyin ref ettiğini belirlemek, dilin ilerlemesine büyük bir katkı sağlamayacağı gibi; bu tartışmalar var olan bir isti'mâlin (kullanımın) sonucu olmaktan çıkarıp, dilin öğrenimini zorlaştırdığı ve meselelerin karmaşık bir yapıya dönüşmesine sebep olduğu kanaati hâsıl olmaktadır.

1.1.5. Bel (بَل) Harfi Atıf

Bel (بَل) harfi, bazen cümleleri birbiri üzerine, bazen de müfred kelimeleri birbirleri üzerine atfeder ve sadece atfetmekle kalmayıp, cümlenin anlamında da değişiklik yapar. Eğer kendisinden önce geçen cümle, olumlu bir yargı içeriyorsa bu durumda idrâb (kendisinden önceki yargıdan vazgeçilip, sonrakine dönüş yapma) anlamı ifade eder.^[31] Örneğin; *خُدُّ قَلَمًا بَلِّ دَفْتَرًا* “*Bir kalem, yok hayır bir defter al.*” gibi. Eğer kendisinden önce geçen hüküm olumsuz bir yargı (menfi) bildiriyorsa *bel* (بَل) harfi hükmü değiştirerek, kendisinden sonra gelen kelimeye olumlu olarak aktarır. Örneğin; *لَيْسَ عَلِيٌّ فَلَا حَا بَلِّ بَحَارًا* “*Ali çiftçi değil, bilakis (aksine) bir denizcidir.*” gibi.^[32]

Müberred'e göre *bel* (بَل) harfi, olumsuz cümlede bulunduğu zaman, kendisinden sonraki kelimeye, cümlenin mefhum manasını olumsuzken olumlu aktarabildiği gibi; cümlenin manasında herhangi bir değişiklik yapmaksızın olumsuz olarak da aktarabilir. Örneğin; *مَا جَاءَ عَلِيٌّ بَلِّ خَالِدٌ* “*Ali değil, bilakis Halit geldi.*” denildiğinde *مَا جَاءَ عَلِيٌّ وَمَا جَاءَ خَالِدٌ* “*Ali gelmedi, Halit geldi.*” anlamına geldiği gibi, *مَا جَاءَ عَلِيٌّ وَمَا جَاءَ خَالِدٌ* “*Ali de Halit'te gelmedi.*” anlamına gelebilir.^[33]

Başta kendisinin mensup olduğu Basra dil ekolü olmak üzere, cumhûr-u ulemâ ve İbn Mâlik (ö. 672/1274) Müberred'in bu görüşüne karşı çıkmışlardır.^[34] Bununla birlikte, günümüz nahiv kitapları incelendiğinde *bel* (بَل) harfi için, Müberred'in ifade ettiği gibi bir anlamın yer almadığı görülmektedir. Örneğin; Muhammed b. Sâlih el-Useymin (1929-2001) bu harfin idrâb veya öncesinde geçen olumsuz (menfi) hükmü, olumlu (müsbet) hükmü çevirdiğini zikreder.^[35] Müberred'in bu harfe, özellikle olumsuz cümle içerisinde kullanıldığında hangi anlama geleceğini kesin olarak bildirmemesi, bulunduğu cümleden hatalı anlamlar çıkarılmasına

[30] Dayf, *Tecdidü'n-nahv*, 137; Ezherî, *Teysîru kavâ'idü'n-nahv*, 169.

[31] Murâdî, *el-cene'd-dâni fî hurûfî'l-me'ânî*. 235; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 55-57.

[32] Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 56.

[33] Şemsüddin Muhammed b. Abdülümün'im b. Muhammed el-Cevercî el-Kâhirî eş-Şâfiî, *Şerhu şuzûri'z-zehebi fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî (Suudi Arabistan: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1423/2004), 2/813; Murâdî, *el-cene'd-dâni fî hurûfî'l-me'ânî*. 236.

[34] Cevercî, *Şerhu şuzûri'z-zehebi fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 2/813; Murâdî, *el-cene'd-dâni fî hurûfî'l-me'ânî*. 236

[35] Geniş bilgi için bkz. Ezherî, *Teysîru kavâ'idü'n-nahv*, 314; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 55-57.

sebebiyet vereceği ileri sürülerek; bu konu hakkında dil bilimcilerin genel kabul gören görüşlerini^[36] tercih etmenin yerinde olduğu kanaati ağır basmıştır.

Müberred'in zikredilenler dışında cumhûr-u ulemâya ters düştüğü diğer bazı meseleler şunlardır:

- 1) *Leyse*'nin (لَيْسَ) haberinin kendisi üzerine takdim edilmesi.
- 2) *Levlâ*'dan (لَوْلَا) sonra muttasıl zamirin kabul edilip edilmemesi.
- 3) İstisna edatları ve müstesnanın âmili meselesi.
- 4) Nakıs fiillerin ifade ettiği anlam ve kullanım şekli.
- 5) *Müz*, *münzü* (مُنْزُؤُ) kullanım şekli ve oluşumu.
- 6) *İsim* (اسْم) kelimesinin neden türetildiği ve kökü hakkında.
- 7) *Leyse*'ye (لَيْسَ) benzeyen *lâ*'nın (لَا) amel etmesi.
- 8) Nida harflerinin oluşumu ve anlamları.
- 9) *İyyake* (إِيَّاكَ) zamirinin aslı hakkında.

10) *Emmâ*'dan (أَمَّا) sonra mahzûf *kâne* (كَانَ) fiilinin olması,^[37] gibi konular hakkında Müberred farklı görüşte bulunmuştur. Müberred'in görüşleri incelendiğinde, onun mensubu olduğu Basra ekolüne ters düşen bazı açıklamalarda bulunduğu müşahede edilmiştir. Özellikle gramer konularını sebeplere dayandırarak açıklama çabası içinde olması ve o dönemde mevcut olan açıklamalar ile tatmin olmaması, onun farklı yaklaşım sergilemesine sebep olmuştur. Fakat bu yaklaşım ve düşüncelerin günümüzde nahiv ilminin konularını karmaşık yapıya çevirmesine sebep olduğu şeklinde tenkitlerle karşılaşmaktadır.

2. SA'LEB

Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Yesâr (Seyyâr) eş-Şeybânî'dir. Künyesi; Ebü'l-Abbâs, lakabı; Sa'leb'tir.^[38] Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Fakat kaynaklarda doğum tarihi,

^[36] Ezerî, *Teysîru kavâ'id'i'n-nahv*, 314; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 55-57.

^[37] Geniş bilgi için bkz. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî sin'at'il-irrab*, thk. Ali Mülhim (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 387; Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv ve târihu eşhuri'n-Nuhât*, 113; Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 125.

^[38] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ Sa'leb, *Mecelis-ü Sa'leb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 2. Baskı (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 2008), 1/9; Tenûhî, *Târihu'l-ulemâ'i'n-nahviyyîn*, 181; Zehebî, *Siyerü a'lâmî'n-Nübelâ*, 1/1032; Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv ve târihu eşhuri'n-Nuhât*, 120; Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 224.

kendisi ve ailesiyle ilgili geniş bilgi bulunmamakla birlikte; Sa'leb'in hicri 200'de doğduğu,^[39] Fars kökenli mevaliden olduğu zikredilmiştir.^[40]

Sa'leb, babasının isteği üzerine küçük yaşlardan itibaren ilimle meşgul olmuştur. Bu amaçla gittiği sıbyan mektebinde Kur'ân-ı Kerim'i ve birçok Arap şiirini ezberlemiştir. Dokuz yaşlarında gramer derslerine ağırlık vermiş ve zamanla bu alanda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. On sekiz yaşına bastığında ise, nahiv ilmini tüm yönleriyle öğrenmek için Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın (ö. 207/822) ilim halkalarına dâhil olmuştur. Kaynaklarda, hocası Ferrâ'nın tüm eserlerini ezberlediği zikredilmiş, Ferrâ'nın yanı sıra, on yıl boyunca Ebû Abdillâh İbnü'l-A'râbîden (ö. 231/846) lûgat, garip ve nevâdir ilimlerini, Ebû Muhammed Seleme b. Âsım'dan (ö. 226/840) nahiv ve kıraat derslerini, Ebû İshâk el-Harbîden (ö. 285/899) nahiv ve lûgat derslerini okumuştur. Bunun yanında Ubeydullah b. Amr el-Kavârîri (ö. 235/850) gibi muhaddis ulemadan hadis dersleri okumuş ve yaklaşık yüz bin hadisi ezberlemiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) fıkıh derslerine katılmıştır. O, sadece nahiv ve lûgat ilmiyle meşgul olmamış fıkıh, hadis, tefsir, ahbâr başta olmak üzere birçok ilim alanında dersler almıştır. Rivayet ettiği hadislerden dolayı kaynaklar kendisini muksirûn hadis uleması arasında zikretmektedir.^[41]

Yaklaşık bir asırlık ömrünün tamamını ilim öğrenmek, öğretmek ve eser telif etmekle geçirmiş olan Sa'leb, Kûfe ekolünün önemli temsilcilerinden biri haline gelmiştir. Bağdat dışına hiç çıkmamış ve yine burada vefat etmiştir. Onun Müberred ile yaptığı münazara meşhurdur. Sa'leb, Müberred ile sadece ilmi münazarada bulunmamış, yer yer birbirlerini öven sözler de söylemişlerdir.^[42] Örneğin; Müberred, Kûfe mektebinin en âlim kişisinin Sa'leb olduğunu söylemiştir. Kendisine Ferrâ hatırlatılınca; "O, Sa'leb'in onda biri olamaz" demiştir.^[43] Başlıca eserleri şunlardır; *Kitâbu Me'âni'l-Kur'ân*, *Muhtasar fi'n-nahv*, *Kitâbu haddi'n-nahv*, *Mâ telhanü fihî'l-âmme*, *Kitâbu ihtilâfi'n-Nahviyyîn*, *el-Fasîh*, *el-Mecâlis*.^[44]

[39] Sa'leb, doğduğu yıl ile ilgili olarak "*Ma'rûf-i Kerhî iki yüz yılında vefat etti. O sene ben doğdum*" demiştir. (Geniş bilgi için bkz: Sa'leb, *Mecelis-ü Sa'leb*, 1/9).

[40] Tântâvî, *Neş'etü'n-nahv*, 120; Hammûd, *en-nahv ve'n-nuhât el-medâris ve'l-hasâsî*, 87; Ali Sevdî, *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlisî* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2019), 57.

[41] Sa'leb, *Mecelis-ü Sa'leb*, 1/10-11; Tântâvî, *Neş'etü'n-nahv*, 121; Hammûd, *en-nahv ve'n-nuhât el-medâris ve'l-hasâsî*, 89-94; Sevdî, *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlisî*, 59-60.

[42] Geniş bilgi için bkz. Sa'leb, *Mecelis-ü Sa'leb*, 1/13-15; Seyyid Rezek et-Tavîl, *el-hilâf beyne'n-Nahviyyîn* (Mekke: Mektebetü'l-Faysaliyye, 1405/1984), 66-67.

[43] Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-Nübelâ*, 1/1032; Şen, *Ebu'l-Abbâs el-Müberred'in el-Muktedab Adlı Eserinde Nahiv İlimine Ait Görüşleri*, 32.

[44] Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-Nübelâ*, 1/1032; Geniş bilgi için bkz. Sevdî, *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlisî*, 103-119.

2.1. Teysîru'n-Nahv Bağlamında Sa'leb'in Bazı Gramer Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde Sa'leb'in cumhûr-u ulemadan farklı yaklaşım sergilediği; kellâ'nın (كَلَّ) aslı, haber olarak gelen zarfları nasb eden âmil ve emmâ'nin (أَمَّا) oluşumu gibi konular ele alınmış ve teysîru'n-nahv bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

2.1.1. Kellâ'nın (كَلَّ) Aslı

Kellâ (كَلَّ) cevap edatı olarak kullanılır ve genellikle *tekdîr* ve *azarlama* anlamı ifade eder. Eğer kendisinden önce cümle geçiyorsa ifade edilen düşüncenin doğru olmadığını sert bir şekilde bildirir.^[45] Örneğin; أَرْجُو النَّجَاحَ “*Sınıfta geçmeyi umarım.*” çalışmayıp da sınıfı geçmeyi bekleyen böyle bir kimseye cevap olarak كَلَّا إِنَّكَ رَأْسِيْبٌ “*Hayır! Sen sınıfta kalacaksın.*” denildiği gibi.

Sa'leb, bu kelimenin ifade ettiği anlamdan ziyade, oluşumu üzerine durmuştur. Ona göre *kellâ* (كَلَّ) kelimesi; *kâf-ı teşbîh* (ك) ve *lâ en-nâfiye*-olumsuzluk edatı- (لَا) harflerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Harfler birleşince *kelâ* (كَلَا) şeklini almış; anlamı kuvvetlendirmek ve her iki harfin birleşmeden önceki manalarına gelebilme ihtimalini ortadan kaldırmak için *lâ* (لَا) harfi şeddeli yapılarak *kellâ* (كَلَّ) şeklini almıştır.^[46]

Cumhûr-u ulemâ bu kelimeyi müfred ve basit olarak kabul etmiş, oluşumundan ziyade ifade edebileceği anlamları tartışmışlardır.^[47] Sa'leb'in bu düşüncesi, gerek kendi zamanında gerekse Ebû Hayyân (ö. 745/1344) gibi daha sonra gelen dil bilimciler tarafından zayıf ve mesnetsiz olarak nitelendirilmiştir.^[48] Her ne kadar Sa'leb'in düşünceleri teorik açıdan değerlendirilmeye uygun olsa da, *kellâ* harfinin oluşumundan ziyade, anlamı üzerine durmanın daha yerinde olduğu daha isabetli gözükmektedir. Ayrıca birden fazla harften meydana gelen kelime veya edatları parçalara ayırmak yerine bir bütün olarak ele almanın, günümüzde gramer ilminin öğrenimini kolaylaştıracağı gayet açıktır.

2.1.2. Haber Olarak Gelen Zarfları Nasb Eden Âmil

Dil bilimciler, خَالِدٌ أَمَامَكَ وَعَلِيٌّ وَرَاءَكَ “*Halit önünde, Ali ise arkadadır.*” gibi ifadelerde geçen ve haber olarak gelen zarfların (أَمَامَكَ-وَرَاءَكَ) âmili hakkında ihtilaf etmişlerdir. Basra ekolü temsilcilerine göre bu zarflar, mukadder bir fiil-i mâzî veya ism-i fâil tarafından nasb edilmiş olup; ifadenin aslı, خَالِدٌ اسْتَقَرَّ أَوْ مُسْتَقَرٌّ أَمَامَكَ şeklinde-

[45] Murâdî, *el-cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*. 577; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 105.

[46] Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'u'l-cevâmi'*, 2/601; Murâdî, *el-cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*. 578.

[47] Geniş bilgi için bkz. Murâdî, *el-cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*. 577-578.

[48] Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'u'l-cevâmi'*, 2/601; Murâdî, *el-cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*. 578.

dedir. Kûfe ekolü temsilcileri, böyle kullanımların olduğu yerde herhangi bir takdir yapmaksızın, zarfların mübtedânın haberi olarak geldikleri için, kaidenin dışına çıkarak nasb edildiklerini zikreder.^[49]

Görüldüğü üzere her iki ekol, zarfların âmili hususunda olabilecek ihtimalleri ifade etmişken; Sa'leb, bu görüşlerin yerinde olmadığını beyan ederek, zarfların matlûb olmayan (lafzen zikredilmesi istenmeyen) bir fiil tarafından nasb edilmiş olup ifadenin aslı, 'حَلَّ أَمَامَكَ وَوَرَاءَكَ' şeklinde olduğunu söyler. Sa'lebe göre, daha sonra 'حَلَّ' fiili hazfedilmiş, zarflar ise mevcut hareke üzerine baki kalmışlardır.^[50] Sa'leb'in açıklamaları, Basra ekolü dil bilimcilerin görüşüne benzerlik göstermektedir. Fakat o, lafzen mevcut olmayan fiile mukadder dememiş, mahzûf fiil olduğunu ve bu fiilin matlûb olmayan (metinde yazılması istenmeyen) bir fiil olmasıyla açıklamıştır. Sa'leb, bu ifadeleriyle meseleyi karmaşık bir duruma getirdiği şeklinde tenkitler ile karşılaşmıştır. Bu konuda günümüz dil bilimcilerinden Şevki Dayf ve Mahmûd el-Ezherî, bazı durumlarda zarfların âmili hazfedilebileceğini zikretmişler fakat âmilin hangi fiil olduğunu belirtmemişlerdir.^[51] Netice olarak خَالِدٌ أَمَامَكَ "Halit önündedir." ifadesi ile yapılan fiil takdirleriyle ortaya çıkması muhtemel olan "Halit önünde duruyordur, önünde mevcuttur, önünde kaimdir, önünde vakidir." ifadelerin tamamı aynı anlamı taşımaktadır.

2.1.3. Emmâ'nin (أَمَّا) Oluşumu

Genellikle şart edatı olarak kullanılan *emmâ* için cumhûr-u ulemâ; *her hâ-lükârda, ne olursa olsun* مِنْ شَيْءٍ مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ anlamı vermişlerdir. Yaygın kullanımına göre, şart fiili hazfedilir ve cevabına *fe* (ف) harfi bitişir.^[52] Örneğin; "...أَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ..." مَهْمَا يَكُنْ "... ifadesi; "...مِنْ شَيْءٍ فَالْعُلَامُ كَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ" takdirindedir.

Sa'leb, *emmâ*'nın şart anlamını ifade etmesini, kelimeyi parçalara ayırarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre *emmâ*'nın oluşumu şu şekildedir; Şart edatı olan *in*'e (إِنْ) *mâ* (مَا) harfi bitişmesiyle *immâ* (أَمَّا) şeklini almıştır. Şart fiilinin hazfedilmesini belirtmek için *elif*'in harekesi fethalanmış ve *emmâ* (أَمَّا) elde edilmiştir. Netice olarak bu kelimenin şart anlamı ifade etmesi *in* (إِنْ) edatından dolayıdır.^[54]

[49] Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilil-hilâf beyne'n-Nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 1/197.

[50] Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilil-hilâf beyne'n-Nahviyyîn*, 1/197; Sevdî, *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlisî*, 286.

[51] Dayf, *Tecdîdü'n-nahv*, 174-175; Ezherî, *Teysîru kavâ'idî'n-nahv*, 147.

[52] Murâdî, *el-cene'd-dânî fî hurûfî'l-me'ânî*: 522-523; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 30.

[53] Kehf, 18/80.

[54] Murâdî, *el-cene'd-dânî fî hurûfî'l-me'ânî*: 523.

Basra ekolü temsilcileri ve Murâdî (ö. 749/1348) bu kelimenin basit bir kelime olduğunu zikrederek, Sa'leb'in düşüncelerine karşı çıkmışlardır.^[55] Sa'leb'in bu edatı parçalara ayırarak, kelimeyi oluşturan harflere anlam yüklemesinin, yerinde bir yaklaşım olmadığı değerlendirilmiştir. Zira eğer *emmâ*'yi, Sa'leb'in ifade ettiği gibi cüzlere ayrılırsa *mâ* için de bir yol izlenmesi gerekir. Fakat Sa'leb, sadece *in* harfine yoğunlaşmış, *mâ* için herhangi bir şey zikretmemiştir. Konuya teysîrû'n- nahvi bağlamında bakıldığında bu harfin olduğu gibi kabul edilmesinin daha sağlıklı bir görüş olduğu açıktır.

Sa'leb'in zikredilenler dışında cumhûr-u ulemâya ters düştüğü diğer bazı meseleler şunlardır:

- 1) Fiili muzârinin merfû oluşunun sebebi.
- 2) *Cemî'an* (جَمِيعًا) kelimesinin *me'a* (مع) anlamında olup olmaması.
- 3) Ef'âl-i mukârebe fiillerinin anlamı ve kullanımı.
- 4) İsim ve fiillerdeki tesniye ve cemi' alametlerinin ne olduğu.
- 5) *Nî'me* ve *bî'se* (نِعْمَ بِأَسْمَاءٍ) ifadelerinin isim veya harf olması.
- 6) *İsim* (إِسْم) kelimesinin aslı ve oluşumu.

7) Fiili muzâriye bitişen lâm-ı cuhûdun fiili muzariyi nasb edip etmemesi^[56] gibi konular hakkında Sa'leb, farklı görüşte bulunmuştur. Teysîrû'n- nahvi bağlamında onun görüşleri incelendiğinde, söz konusu görüşlerin eleştiriye açık olmakla beraber, bazı açıklamalarının mensubu olduğu Kûfe dil mektebine de ters düştüğü görülmüştür.

3. EBÛ ALİ EL-FÂRİSÎ (Ö. 377/987)

Tam adı; Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr b. Muhammed b. Süleymân b. Ebbân el-Fârisî'dir.^[57] İran'ın Fesâ şehrinde dünyaya gelmiş, ilk eğitimini burada almıştır. Yirmili yaşlarda, ilim tahsil etmek için Bağda'ta gitmiştir. Burada Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923), İbnü's-Serrâc (ö. 316/929), Ahfeş el-Asgar (ö.

^[55] Murâdî, *el-cene'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*. 523; Sevdî, *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlîs'i*, 286.

^[56] Geniş bilgi için bkz. Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'u'l-cevâmi'*, 1/591; Ukberî, *el-Lübâb fî 'ileli'l-binâ-i ve'l-irâb*, 2/383; Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 225-237; Sevdî, *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlîs'i*, 279-289.

^[57] Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv*, 200; Mahmûd el-Hüseynî Mahmûd, *el-Medresetü'l-Bağdâdiyyetü fî târihi'n-nahvi'l-Arabi* (b.y.: Dâru 'Ammân, t.s.), 260; Sami Bakır, *Ebû 'Alî el-Fârisî'de Dilbilimsel Tenkit -el-İğfâl Eseri Örneği-* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2019), 28.

316/928 [?]), İbn Düreyd (ö. 321/933) gibi önde gelen âlimlerden dersler almıştır. Burada on yıl kadar kaldıktan sonra h. 341'de (952) Musul'a gitmiş ve burada, daha sonra en sadık ve en çok kendisinden istifade edecek olan öğrencisi İbn Cinnî (ö. 392/1002) ile tanışmıştır. Daha sonra İbn Cinnî ile birlikte Halep'e gitmiştir. Yaklaşık yedi yıl burada ilim tedrisatında bulunmuş, hükümdarın isteği üzerine Şam, Bağdat ve diğer bazı şehirleri gezdikten sonra Şiraz'a gitmiş ve orada yirmi yıl kalmıştır. Daha sonra Alâüddeve Bağdat'a hâkim olunca Ebû Ali el- Fârisî'de buraya gelmiş ve 89 yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir.^[58]

Ebû Ali el- Fârisî nahiv meseleleri hakkında, önce Basra ve Kûfe dil mekteplerinin görüşlerini incelerdi. Daha sonra savunulan görüşlerin delillerini yeterli bulursa benimser, yeterli bulmazsa kendisi farklı görüş beyan ederdi. Ayrıca ders verdiği esnada, öğrencilerini meseleler hakkında düşünmeye sevk eder ve görüşlerini açıkça beyan etmelerini isterdi. Birçok talebe yetiştiren, sayısız eserler yazan el-Fârisî, ömrünü ilme adanmış büyük bir zattır. Bu uğurda evlenmekten geri durmuş, mirasçısı bulunmadığından malından büyük bir kısmını, ilmî faaliyetlerde bulunan Bağdat dil bilimcilerine bırakmıştır.^[59] Başlıca eserleri şunlardır; *el-Hücce li'l-kurrâ-i's-seb'a*, *Şerhu'l-ebiyâti'l-müşkileti'l-i'râb fi's-şi'r*, *el-İzâh fi'n-nahv*, *et-Tekmile*, *Mes'eleli aksâmi'l-haber*, *el-Egfâl fimâ agfelehü'z-Zec-câc mine'l-me'ânî*, *el-Mesâ'ilü'l-Basriyyât*, *el-Mesâ'ilü'ş-Şîraziyyât*, *el-Mesâ'ilü'l-müşkileti'l-ma'rûfetü bi'l-Bağdâdiyyât*.^[60]

3.1. Ebû Ali el-Fârisî'in Bazı Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde Ebû Ali el-Fârisî'in cumhûr-u ulemadan farklı yaklaşım sergilediği; matuf ismin i'râbı, zâ (ذ) edatı ve münadânın âmili gibi konular ele alınmış ve teysîru'n-nahv bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.1.1. Matuf İsmi'nin İ'râbı

Bir kelime veya cümleyi, öncesinde geçen kelime veya cümle üzerine lafızca ve anlamca bağlamaya atıf denir.^[61] Örneğin: *جَاءَ خَالِدٌ وَعَلِيٌّ* "Halit ve Ali geldi." ifadesinde geçen *vâv* (و) atıf harfi olup *Ali* (عَلِيٌّ) kelimesini, *Halit* (خَالِدٌ) kelimesi üzerine atfederek, *câe* (جَاءَ) fiilinin ikinci fâili durumuna getirmiştir. Dolayısıyla *Ali* (عَلِيٌّ)

^[58] Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv*, 201; Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 256-257; Mahmûd, *el-Medresetü'l-Bağdâdiyyetü fi târîhi'n-nahvi'l-Arabi*, 261; Bakır, *Ebû 'Alî el-Fârisî'de Dilbilimsel Tenkit*, 23-25.

^[59] Mahmûd, *el-Medresetü'l-Bağdâdiyyetü fi târîhi'n-nahvi'l-Arabi*, 262-267; Bakır, *Ebû 'Alî el-Fârisî'de Dilbilimsel Tenkit*, 37,39.

^[60] Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv*, 201; Mahmûd, *el-Medresetü'l-Bağdâdiyyetü fi târîhi'n-nahvi'l-Arabi*, 268-269; Bakır, *Ebû 'Alî el-Fârisî'de Dilbilimsel Tenkit*, 45-57.

^[61] Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Siddik el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l-Fadîle, t.s.),127.

kelimesi matuf (atfedilen), *Halit* (حَالِدٌ) kelimesi matufun aleyhtir (üzerine atfedilen).^[62]

Matuf olan kelimenin âmili hakkında dil bilimcilerin geneli aynı görüşü benimserken,^[63] Ebû Ali el- Fârisî farklı bir görüş bildirmiştir. Ona göre; جَاءَ خَالِدٌ وَ عَلِيٌّ “*Halit ve Ali geldi.*” cümlesi; جَاءَ خَالِدٌ وَ جَاءَ عَلِيٌّ takdirinde olup, matuf olan *Ali* (عَلِيٌّ) kelimesinin âmili, mahzûf (hazfedilen) ikinci *câe* (جَاءَ) fiilidir. Birinci fiilin varlığı, ikinci fiil üzerine delalet ettiği için, ikinci fiil hazfedilmiştir.^[64] Bu konuda diğer bazı görüşler şöyledir;

1) Cumhûr-u ulemâ ve Sibeveyhi'ye göre; matufun âmili, matufun aleyhin âmili ile aynıdır. Dolayısıyla yukarıdaki örnekte geçen *Ali* (عَلِيٌّ) ve *Halit* (حَالِدٌ) kelimelerinin âmili, mezkûr *câe* (جَاءَ) fiilidir.^[65]

2) İbnü's-Serrâc'a göre, matufun âmili atıf harfidir.^[66] Dolayısıyla ona göre örnekte geçen *vâv* (و) harfi, *Ali* (عَلِيٌّ) kelimesinin âmilidir.

Fârisî'nin matufun âmilini mahzûf bir fiil olarak belirtmesi, teorik olarak ihtimal dâhilinde olsa da nahiv ilminin anlaşılması ve öğrenimini kolaylaştırması açısından yerinde bir yaklaşım olmadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Nitekim İbnü'd-Dehhân en-nahvî (ö. 569/1174) ve Şevkî Dayf gibi dil bilimciler, cumhûr-u ulemâ gibi düşünmüş ve matuf ile matufun aleyhin âmilinin bir olduğunu açıklamışlardır.^[67] Ayrıca Fârisî'nin görüşüne göre, her atıf yapılan yerde mahzûf âmil takdir edilmesi gerekir. Kelamı uzatacağı ve zorlaştıracağı gerekçesiyle, Fârisî'nin savunduğu görüşün isabetli olmadığı şeklindeki değerlendirme, isabetli gözükmemektedir.

3.1.2. Zâ (ذَا) Edatı

Bu edatın birbirinden farklı üç kullanımı vardır. Bunlar ism-i işaret, ism-i mevâm sül ve *mâ* (مَا) ile birlikte *mezâ* (مَازَا) şeklinde soru edatı olarak kullanılmasıdır.^[68] İsm-i işaret olarak kullanıldığında *bu* veya *şu* gibi anlamlara gelir.^[69] Ebû Ali el-Fârisî, bu edatın kökünün ne olduğu üzerine durmuştur. Ona göre; *zâ* (ذَا) edatı, *fa'lun* (فَعْلٌ) kalıbından gelen bir isim olup, aslı; ذَيٌّْ şeklindedir. Lisana kolaylık olması

^[62] Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 136.

^[63] Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-'Alâî, *Fusûlü'l-müfideh fi'l-vâvi'l-meziide*, thk. Hasan Mûsâ eş-Şâîr (Amman: Dârü'l-Beşîr, 1410/1990), 57.

^[64] Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 261.

^[65] Alâî, *Fusûlü'l-müfide fi'l-vâvi'l-meziide*, 57.

^[66] Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 261.

^[67] Dehhân, *Kitâbü şerhi'd-dürûs fi'n-nahv*, 548; Dayf, *Tecdîdü'n-nahv*, 127.

^[68] Geniş bilgi için bkz. Murâdî, *el-cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*. 238-240.

^[69] Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 72.

için lâmu'l-fiil olan *ye* (ي) harfi hazfedilmiş ve *zey* (زَيْ) şeklini almıştır. Daha sonra *ye* harfi *elife* çevrilmiş ve *zâ* (ذ) şeklini almıştır.^[70] Fârisî'nin bu yaklaşımı teorik olarak ihtimal dâhilinde olsa da *zâ* edatını olduğu gibi kabul etmenin ve bir bütün olarak ele almanın, nahiv ilmini kolaylaştırması açısından daha uygun olduğu açıktır. Nitekim Şevkî Dayf ve Mahmûd el-Ezherî gibi günümüz dil bilimcileri bu edatı ele alırken, türevleri olan 'هَذَا-هَذَان-هَذَان-هَذِهِ-هُوَ لَاء' gibi kullanımlarını bildirmiş; *zâ* (ذ) kelimesini bir bütün olarak ele almış ve aslının ne olduğuna dair görüş beyan etmeyerek detaya girmemişlerdir.^[71]

3.1.3. Münadânın Âmili

Nida harfleri içinde en çok kullanılan *yâ* (يا) harfidir.^[72] Örneğin; "Ey/Ya *Zeyd*" ifadesinde geçen *ye* (يا) nida harfi, *Zeyd* (زَيْد) ise münadâdır. Fakat klasik dil bilimciler münadâ olan kelimenin âmili hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır;^[73]

1) Sibeveyhi'ye göre; örnekte geçen *Zeyd* (زَيْد) kelimesini nasb eden âmîl, mahzûf (hazfedilen) 'أُنَادِي' veya 'أُدْعُو' fiili olup, cümlenin aslı; 'Zeyd'e sesleniyor veya Zeyd'i çağırıyorum.' şeklindedir.

2) Müberred'e göre; münadânın âmili, fiilin yerine geçtiği için 'يا-أيا-هيا-أى' gibi nida harfleridir.

Ebû Ali el-Fârisî, zikredilen görüşlere karşı çıkararak, nida harflerini ism-i fiil (isim fiil) olarak kabul etmiş ve münadâ olan *Zeyd* (زَيْد) kelimesinin, *yâ* (يا) ism-i fiilin mefulün bihi olarak ifade etmiştir.^[74] Dolayısıyla o, nida harflerini harf olmanın dışına taşımış ve ism-i fiil olarak amel etmiştir. Süyûtî (ö. 911/1505), Fârisî'nin bu görüşünü uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiştir.^[75] Şevkî Dayf, Mahmûd el-Ezherî ve Hasan Akdağ gibi dil bilimcilerin kitapları^[76] incelendiğinde, bu dilcilerin nida edatlarını harf olarak tanımladıkları ve devamında gelen münadânın mahzûf 'أُنَادِي' fiilinin ma'mûl olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Netice olarak Fârisî bu harfleri, harf olmaktan çıkarmış ve de ism-i fiil sayıp, âmîl olabi-

^[70] Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Münsif li Ibn Cinnî Şerhu kitâbi't-tasrîh li Ebî Osmân el-Mâzinî* (b.y.: Dâru l-hyâit-Turâs, 1373/1954), 122.

^[71] Dayf, *Tecdidü'n-nahv*, 116; Ezherî, *Teysîru kavâ'idü'n-nahv*, 148.

^[72] Murâdî, *el-cene'd-dânî fî hurûfî'l-me'ânî*. 354; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 144.

^[73] Murâdî, *el-cene'd-dânî fî hurûfî'l-me'ânî*. 355-356; Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 261; Sevim Özdemir, *Ebû Ali el-Fârisî ve Nahiv Ilmindeki Yeri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Y. Lisans Tezi, 1996), 77.

^[74] Dayf, *el-Mederisü'n-nahviyyeh*, 261; Sevim Özdemir, *Ebû Ali el-Fârisî ve Nahiv Ilmindeki Yeri*, 77.

^[75] Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'u'l-cevâmi'*, 1/52.

^[76] Dayf, *Tecdidü'n-nahv*, 195-196; Ezherî, *Teysîru kavâ'idü'n-nahv*, 282-283; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 144.

leceklerini ifade etmiştir. Fakat Fârisî'nin bu yaklaşımı -Süyûtî'nin de ifade ettiği gibi- uzak bir ihtimal olduğu; harflere ifade edebileceğinden fazla anlam yüklediği ve teysirü'n-nahvi yaklaşımına binaen de bu görüşün sağlıklı olmadığı ifade edilmektedir.

Ebû Ali el-Fârisî'nin zikredilenler dışında cumhûr-u ulemâya ters düştüğü diğer bazı meseleler şunlardır:

- 1) *İyyeke* (إِيَّاكَ) zamirinin aslı ve kullanımı.
- 2) *Vâv* (و) harfinin *me'a* (مَعَ) anlamında kullanılması.
- 3) *Mâ-hale* (مَا خَلَا), *mâ-'ade* (مَا عَادَا) fiillerinin kullanım şekli.
- 4) Olumsuzluk ifade ettiğinde *leyse* (لَيْسَ) fiiline benzeyerek âmil sayılan *mâ* (مَا).
- 5) Muzâfun ileyhın âmili hakkında
- 6) *İmmâ* (إِمَّا) harfinin kullanımı,^[77] gibi konular hakkında Fârisî, farklı birtakım görüşler ortaya koymuştur. Onun görüşleri incelendiğinde, bazı açıklamalarının mensubu olduğu Bağdat dil mektebine de ters düştüğü görülmüştür.

SONUÇ

Geçmişten günümüze dil bilimciler, nahiv ilminin konularını hassasiyetle incelemişler ve bu ilmin, kaide ve kurallarını belirlemek için, azami gayret ve çaba göstermişlerdir. Özellikle bu çalışmada ele alınan farklı ekol temsilcilerinden Müberred, Sa'leb ve Ebû Ali el-Fârisî gibi klasik dönem dil bilimcilerin eserleri ve genel görüşleri, günümüz dil bilimcilerine yol gösterici olmuştur. Bu açıdan adı geçen dilcilerin gramer dair ifade ettikleri her bir görüş değerlidir. Ancak söz konusu dilcilerin ifade ettikleri bazı görüşler incelendiğinde; bu görüşlerin nahiv ilminin öğrenimini olumsuz şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Teysirü'n nahvi bağlamında adı geçen dilcilerin bu görüş ve teorik tartışmaları, dil öğrenimini karmaşık hale getirdiğini dil öğrenmek isteyenleri olumsuz yönde etkilediği eleştirilerine maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Dil bilimcilerin görüşleri hakkında elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür;

Müberred, bazı gramer konuları hakkında mensubu olduğu Basra dil ekolünün görüşünü eleştirmiş ve farklı görüş zikretmiştir. Özellikle gramer kaidesi inşa eden illet (sebeb) üzerine yoğunlaşmıştır. O, her konuyu mutlaka illete dayandırma çabası içinde olmuştur. Bu yaklaşımı, bazen konuların karmaşık bir yapıya dönü-

^[77] Geniş bilgi için bkz. Ukberî, *el-Lübâb fi 'ilelî'l-binâ-i ve'l-irrâb*, 1/311; Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmî' fi şerhi cem'u'l-cevâmî'*, 1/444; Dayf, *el-Medarisü'n-nahviyyeh*, 256-265; Bakır, *Ebû 'Alî el-Fârisî'de Dilbilimsel Tenkit -el-lğfâl Eseri Örneği-*, 130-181.

mesine yol açmıştır. Örneğin; *el-âne* (الْأَنَة) kelimesinin i'rabının niçin fetha üzere mebni olduğunu irdelemiş ve fetha oluşunu temellendirmek için kelimeyi; *el ve âne* şeklinde cüzlere ayırmış ve bu iki kelimeyi ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutarak kelimenin sonundaki fethayı gerekçelendirmiştir. Buna karşın kelimenin fetha üzere mebni oluşuna dair diğer dil bilimcilerin Müberred gibi derinlemesine incelemelerde bulunmadıkları görülmüştür. Bu ve benzeri yerlerde Müberred'in ortaya koyduğu farklı görüşler, farklı dilbilimciler tarafından eleştirildiği gibi, teysîru'n-nahvi bağlamında değerlendirildiğinde, dil öğretimi bakımından bir fayda sağlamadığı, bilakis okuyucuda zihin karışıklığına sebep olduğunun sonucuna varılmıştır. Sa'leb'in görüşleri incelendiğinde, başka dilcilerin temas etmediği bir takım detaylara girdiği görülmüştür. Örneğin birden fazla harften meydana gelen (أَمَّا-كَلَّا) gibi kelimelerin oluşumu üzerine durmuş ve böyle kelimeleri parçalara ayırarak açıklamalarda bulunmuştur. Fakat yapmış olduğu bazı açıklamaların uygulamada gramer ilmine fayda sağlamadığı gibi, konuları anlaşılabilir hale dönüştürdüğü eleştirisiyle karşılaşmıştır. Ebû Ali el-Fârîsî, gramer konuları hakkında genellikle kendinden önce oluşan Basra ve Kûfe dil mekteplerini incelemiş ve her iki mektebin görüşlerini karşılaştırarak, düşüncesine uygun olanı tercih etmiştir. Fakat bazı konular hakkında kendinden önceki dil mekteplerinin ve bağlı olduğu Bağdat dil ekolünün görüşleri dışına çıkarak, müstakil görüş beyan etme çabasına girmiştir. Bunu yaparken bazı yerlerde grameri zorlaştıran ve konuları daha karmaşık hale getiren ifadeler kullanmıştır. Örneğin; جَاءَ خَالِدٌ وَعَلِيٌّ “*Halit ve Ali geldi.*” gibi yerlerde, matuf olan ismin âmilinin mahzûf (hazfedilen) ikinci bir *câe* fiili olduğunu bildirmiş; ilk fiil ikincisi üzerine delalet ettiği için, ikinci *câe* fiilinin hazfedildiğini söylemiştir.

Müberred, Sa'leb ve Ebû Ali el-Fârîsî, farklı dil mektebi mensubu olup, klasik dönemdeki nahiv ilminin önemli şahsiyetlerdir. Yazdıkları eserler ve yapmış oldukları çalışmalar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Ancak bu şahsiyetlerin bazı teorik ifadeleri, bu ilmin konularını karmaşık ve anlaşılabilir hale getirdiği eleştirilerin yerinde olduğu kanaatine varılmıştır. Bu nedenle söz konusu yaklaşımlarının nahiv ilminin meselelerini daha anlaşılır kılmak ve bu ilmi yabancılara kolay bir şekilde öğretmeyi hedefleyen teysîru'n-nahvi yaklaşımı ile örtüşmediği sonucuna varılmıştır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması: MK(%70), SE(%30)

Veri Toplanması: MK(%70), SE(%30))

Veri Analizi: MK(%70), SE(%30)

Makalenin Yazımı: MK(%70), SE(%30)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu: MK(%70), SE(%30)

KAYNAKÇA

- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.
- Akkan, Ahmet. *Ebu'l-Abbâs el-Müberra'de ve el-Kâmil fi'l-edeb Adlı Eseri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı, Y. Lisans Tezi, 2006.
- Alâî, Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. *Fusûlü'l-müfideh fi'l-vâvî'l-mezideh*. thk. Hasan Mûsâ eş-Şâîr. Amman: Dârü'l-Beşîr, 1410/1990.
- Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer. *Hizânetü'l-edeb ve lübbu lübâbi lisâni'l-'Arab*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, 1418/1997.
- Bakır, Sami. *Ebû 'Alî el-Fârîsî'de Dilbilimsel Tenkit -el-İğfâl Eseri Örneği-*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2019.
- Cevcerî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdülmün'im b. Muhammed el-Kâhîrî eş-Şâîfî. *Şerhu şuzûri'z-zehebi fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*. thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî. Suudi Arabistan: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1423/2004.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu'cemü't-ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dârü'l-Fadîle, t.s.
- Dayf, Şevkî. "Nahvin Kolaylaştırılması". çev. Ali Bulut. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (2005).
- Dayf, Şevkî. *el-Mederisü'n-nahviyyeh*. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, t.s.
- Dayf, Şevkî. *Tecdîdü'n-nahv*. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 2013.
- Enbârî, Ebül-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh. *el-İnsâf fi mesâilî'l-hilâf beyne'n-Nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. b.y. el-Mektebetü'l-'Asriyyeh, t.s.
- Erkmen, Sefa. *Arap Dilinde Harfî Cerler ve Ahkâm Ayetlerinde Manaya Etkisi: Cessâs Örneği*. Ankara: İlahiyât, 2021.
- Ezherî Mustafa Mahmûd. *Teysîru kavâ'idî'n-nahvi li'l-mübeddîn*. Mısır: Dârü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1425/2004.
- Fıncı, Doğan. *Ebu'l-Abbâs el-Müberra'din el-Muktedab Adlı Eserinde Sarf İlmine Ait Görüşleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2016.
- Galâyîni, Şeyh Mustafa. *Câmi'u'd-durûsi'l-Arabîyye*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, t.s.
- Halef el-Ahmer b. Hayyân el-Basrî. *Mu'addime fi'n-nahv*. thk. İzzeddin et-Tenûhî. Şam: İhyâ't-Turâs, 1381/1961.
- Hammûd, Hudar Mûsâ Muhammed. *en-nahv ve'n-nuhât el-medâris ve'l-hasâis*. Beyrut: 'Âlemül-Kütübî, 1423/2003.
- Hatîb, Tâhir Yûsuf. *Mu'cemul-mufassal fi'l-İrâb*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1428/2007.
- İbn Cinnî, Ebül-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Münsif li İbn Cinnî Şerhu kitâbi't-tasrîh li Ebî Osmân el-Mâzinî*. b.y.: Dârü İhyâ't-Turâs, 1373/1954.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, t.s.
- İbnü'd-Dehhân, el-İmâm Ebî Muhammed Saîd b. Mübârek en-Nahvî. *Kitâbü şerhi'd-durûs fi'n-nahv*. thk. İbrâhîm Muhammed Ahmed el-İdkâvî. Kahire: Matba'atü'l-Emâneh, 1411/1991.
- Keskin, Mustafa. *Nahiv İlminde Vâdih Türü Eserler ve ez-Zübeydî'nin Kitâbü'l Vâdih Adlı Eseri*. Ankara: İlahiyât, 2020.
- Mahmûd el-Hüseynî Mahmûd. *el-Medresetü'l-Bağdâdiyyetü fi târihi'n-nahvi'l-Arabi*. b.y.: Dârü 'Ammân, t.s.
- Murâdî, Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Kâsım b. Abdillâh b. Ali el-Mısrî el-Mâlikî. *el-cene'd-dâni fi hurûfî'l-me'ânî*. thk. Fahrüddîn Kabeve, Muhammed Nedîm Fâzil. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1992.
- Müberra'd, Ebül-Abbâs Muhammed b. Yezîd. *Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhâlik 'Udayme. Beyrut: 'Âlemül-Kütüb, t.s.
- Özdemir, Sevim. *Ebû Ali el-Fârîsî ve Nahiv İlmindeki Yeri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Y. Lisans Tezi, 1996.
- Sa'leb, Ebül-Abbâs Ahmed b. Yahyâ. *Mecelis-ü Sa'leb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 2. Baskı. Mısır: Dârü'l-Ma'ârif, 2008.
- Sevdi, Ali. *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlîsî*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2019.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celalettin. *Hem'u'l-hevâmî' fi şerhi cem'u'l-cevâmî'*. thk. Abdulhamîd Henedâvî. Mısır: Mektebetü't-Tevfikiyye, t.s.
- Şen, Ahmet. *Ebu'l-Abbâs el-Müberra'din el-Muktedab Adlı Eserinde Nahiv İlmine Ait Görüşleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2016.
- Tantâvî, Muhammed. *Neşetü'n-nahv ve târihu eşhuri'n-Nuhât*. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, t.s.
- Tavîl, Seyyid Rezek. *el-hilâf beyne'n-Nahviyyîn*. Mekke: Mektebetü'l-Faysaliyye, 1405/1984.

- Tenûhî, Ebû'l-Mehâsin el-Mufaddal b. Muhammed b. Mis'ar el-Ma'arrî. *Târîhu'l-ulemâ'in-nahviyyîn mine'l-Kûfiyyîn ve'l-Basriyyîn ve gayrihim*. thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. Suudi Arabistan: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'udi'l-İslâmiyye, 1401/1981.
- Ukberî, Ebû'l-Bekâ Abdullâh b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî Muhibbüddîn. *el-Lübâb fî 'ileli'l-binâ-i ve'l-i'râb*. thk. Abdü'l-İlâh en-Nebhân. Şâm: Dâru'l-Fikr, 1416/1995.
- Üşmûnî, Ali b. Muhammed b. İså Ebû'l-Hasen Nûruddîn. *Şerhu'l-Üşmûnî 'ale elfiyyeti ibn Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Üşmûnî, Ali b. Muhammed b. İså Ebû'l-Hasen Nûruddîn. *Şerhu'l-Üşmûnî 'ale Elfiyyeti ibn Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk el-Bağdâdî en-Nihâvendî. *Kitâbü'l-Lâmât*. thk. Mâzin el-Mübârek. Şam: Dâru'l-Fikr, 1405/1985.
- Zehebî, İmâm Şemsü'd-Dîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyerü a'lâmî'n-Nübelâ*. thk. Hassân Abûlmennân. Lübnan: Beytül-Efkâr ed-Devliyyeh, 2004.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *el-Mufasssal fî sin'ati'l-i'râb*. thk. Ali Mülhim. Beyrut: Mektebetül-Hilâl, 1993.

